INDIKATOR KESEJAHTERAAN PERANCANGAN BANDAR ISLAM

NORIZAM BIN LAGIMAN

UNIVERSITI TEKNOLOGI MALAYSIA

INDIKATOR KESEJAHTERAAN PERANCANGAN BANDAR ISLAM

NORIZAM BIN LAGIMAN

Tesis ini dikemukakan sebagai memenuhi
syarat penganugerahan ijazah
Doktor Falsafah (Perancangan Bandar dan Wilayah)

Fakulti Alam Bina
Universiti Teknologi Malaysia

SEPTEMBER 2015

DEDIKASI

Minat untuk membangunkan indikator kesejahteraan bandar Islam tercetus sejak penyelidik melanjutkan pengajian di fakulti Usuludin dalam bidang Tafsir Al-Quran, Universiti Al-Azhar, Mesir pada tahun 1997 hingga 1999. Dalam tempoh pengajian ini, penyelidik berkesempatan mempelajari ilmu tafsir al-Quran daripada beberapa orang tokoh ulama dalam bidang tafsir seperti Syeikh Mutawalli al-Sya'rawiyy dan Profesor Dr Jubaili al-Mahdaliyy. Sepanjang tempoh pengajian di sana, penyelidik mengenalpasti keperluan dalaman diri manusia yang inginkan ilmu mengenal Allah SWT dan ilmu-ilmu lain untuk membentuk keperibadian manusia.

Dalam masa yang sama keadaan ini telah menimbulkan pelbagai persoalan dalam minda penyelidik berkaitan dengan keperluan luaran seseorang manusia terhadap ilmu-ilmu tersebut. Setelah menamatkan pengajian di Universiti Al-Azhar, dorongan untuk melanjutkan kajian terhadap keperluan luaran manusia kian bertambah, memandangkan keadaan masyarakat yang semakin hari semakin kacau-bilau, sedangkan negara semakin maju, tetapi kadar jenayah semakin meningkat dari tahun ke tahun. Oleh kerana itu, penyelidik memutuskan untuk menyambung pengajian di peringkat sarjana di fakulti Pengurusan Sumber Manusia, Universiti Teknologi Malaysia Johor Baharu dari tahun 2004 hingga 2005. Fokus kajian yang ditumpukan berkaitan pembelajaran kendiri yang hasilnya menunjukkan bahawa manusia itu sendiri sebenarnya berpeluang untuk memajukan diri sendiri bagi mencapai keseimbangan antara fizikal, mental, emosional dan spiritual.

Penyelidik akhirnya memutuskan untuk melengkapkan kajian di peringkat doktor falsafah di fakulti Alam Bina, Universiti Teknologi Malaysia dengan membuat kajian kerana setelah fakulti kehidupan insan dibangunkan dengan sempurna maka wadah dalam menempatkan insan kamil (sempurna) perlu disediakan. Sekiranya insan yang telah dibangunkan dengan sempurna ini tidak ditempatkan dalam persekitaran yang baik lambat laun ia akan tercemar dengan suasana yang rosak. Oleh kerana itu suatu kajian untuk menempatkan insan yang telah dibangunkan sebagai insan kamil ini perlu dilaksanakan. Hal ini sejajar dengan firman Allah SWT dalam surah Saba' (34:15):

بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ ﴿١٥﴾

Terjemahan: Bandar yang baik dan mendapat keampunan Allah.

Ayat di atas menjelaskan bahawa pra syarat untuk mendapatkan keampunan Allah SWT mestilah dengan mewujudkan Bandar atau penempatan yang baik bertepatan dengan kehendak Allah SWT.

Rumusan ini menjelaskan bahawa di peringkat ijazah pertama penyelidik menumpukan kepada proses pembelajaran yang berteraskan kepada pembentukkan rohani. Ijazah diperingkat sarjana pula menumpukan kepada proses pembelajaran yang berteraskan kepada pembentukkan jasmani, emosi dan akli. Manakala ijazah diperingkat Doktor Falsafah pengkaji menjalingabungkan kemahiran ilmu yang telah diperolehi di peringkat ijazah pertama dan kedua yang merangkumi pembangunan rohani, jasmani, emosi dan akli untuk membangunkan indikator kesejahteraan dalam perancangan bandar Islam. Melalui kajian ini, sempurnalah pembangunan secara holistik yang diperlukan dalam membina kehidupan seorang insan *kamil* (sempurna) yang menepati konsep *al-Falah* (kejayaan) berteraskan kebahagiaan hidup duniawi dan ukhrawi.

PENGHARGAAN

Alhamdulillah setinggi-tinggi kesyukuran dipanjatkan ke hadrat Allah SWT di atas taufik dan hidayah dalam iman dan Islam. Selawat dan salam ke atas junjungan besar nabi Muhammad SAW serta ahli keluarga, para sahabat dan mereka yang menuruti jalannya dari awal hingga akhir zaman. Setinggi-tinggi penghormatan kepada semua yang terlibat dalam menjayakan kajian ini sama ada secara langsung atau tidak langsung. Penghargaan khusus dirakamkan buat penyelia utama, Prof. Dr. Ibrahim Ngah dan penyelia kedua Prof. Madya Dr. Mohd Ismail Mustari yang sentiasa memberikan inspirasi, cadangan dan idea yang bernas serta komen yang membina sepanjang menyiapkan kajian ini. Jutaan terima kasih kepada Dr. Nurazmallail Marni dan Dr. Fauzi Abu yang turut serta membantu memberikan panduan dan bimbingan bagi memastikan tesis ini berjaya disiapkan. Sekalung tahniah ditujukan kepada pensyarah di UTM Johor Baharu terutamanya dari FAB, FTI dan FPPSM yang sentiasa berlapang dada untuk berkongsi ilmu dan pengalaman. Segala sumbangan jasa kalian dalam memantapkan lagi hasil kajian ini tidak akan dilupakan. Semoga Allah SWT jua yang membalasnya dengan ganjaran di sisi-Nya. Jutaan terima kasih juga diucapkan kepada para responden yang sentiasa memberikan bantuan dalam menjawab soal selidik kajian terutamanya para mufti dan timbalannya, pegawai-pegawai agama, pensyarah pengajian Islam dari IPTA dan IPTS serta para profesional perancangan bandar dari seluruh Malaysia. Rakaman penghargaan seterusnya buat sesiapa sahaja yang memberikan input dan bantuan kepada pengkaji dalam menjayakan penyelidikan ini yang tidak dapat disebutkan namanya dalam ruangan yang terbatas ada. Akhir sekali, khusus buat mereka yang sentiasa bersama dalam menempuhi saat senang dan susah, tawa dan duka, jatuh dan bangun untuk melihat kajian ini dapat disempurnakan. Ku pahatkan ingatan abadi di dalam tesis ini untuk ahli keluarga terutamanya buat ibunda dan ayahnda tersayang, isteri tercinta, Siti Norashikin Bashirun dan Nor Azlin Hassan serta anak-anak yang menjadi penyejuk mata iaitu Saadah, Ari'ef, Fiqry, Qaseh dan Syakir. Doa, sokongan dan kesetiaan serta ketabahan kalian menjadi penyuntik dan penyubur semangat dalam meneruskan jihad ilmu ini. Semoga kita semua sentiasa berbahagia dan mendapat rahmat-Nya di dunia yang sementara dan akhirat yang kekal abadi. *Amin ya Rabb al-Alamin*.

ABSTRAK

Perbahasan mengenai bandar ideal dan sejahtera telah mendapat perhatian secara berterusan dalam usaha untuk membina kerangka yang sesuai bagi merancang masyarakat bandar. Bagaimanapun, sehingga kini belum ada lagi kajian mengenai pembangunan indikator kesejahteraan bandar dari perspektif Islam dilaksanakan. Tujuan utama kajian ini adalah untuk membangunkan satu set indikator kesejahteraan bandar dari perspektif Islam yang sesuai untuk mengukur tahap kesejahteraan sesuatu kawasan bandar di Malaysia. Dalam membangunkan indikator kesejahteraan bandar penyelidik telah melalui beberapa proses pemilihan indikator awal termasuk kajian dari sumber al-Quran, al-Sunnah, kajian literatur dan pandangan cendekiawan Islam. Seramai 109 responden daripada cendekiawan Islam telah membuat penilaian awal indikator dalam kajiselidik Delphi pusingan pertama dan dalam pusingan kedua seramai 70 responden terlibat. Data yang diperolehi dari kajiselidik Delphi telah dianalisis dengan menggunakan perisian *Statistical Package for Social Science* (SPSS) versi 18.0. Ujian-T digunakan bagi menguji hipotesis samada terdapat perbezaan pandangan mengenai indikator antara cendekiawan Islam pada aras signifikan $p<0.05$. Dapatan kajian daripada kajiselidik Delphi mengesahkan sebanyak 96 indikator tanpa terdapat perbezaan pandangan yang signifikan dikalangan cendekiawan Islam. Set indikator yang dihasilkan ini divalidasi seterusnya melalui aplikasi kepada dua buah bandar di Johor iaitu bandar Muar dan bandar Batu Pahat menggunakandata daripada kajian soalselidik terhadap 600 orang responden yang terdiri daripada penduduk di kedua-dua buah bandar, dan maklumat sumber sekunder. Setelah melalui proses validasi sebanyak 7 indikator di keluarkan disebabkan permasalahan berkaitan kedapatan data yang sesuai dan kesesuaian pemakaian indikator dalam konteks tempatan dan praktis semasa. Kajian ini menghasilkan 89 indikatorbandar sejahtera berasaskan prinsip-prinsip Islam yang merangkumi dimensi fizikal, ekonomi, sosial (perspektif barat) dengan penambahan pada dimensi akidah, akhlak, dan institusi. Hasil kajian menunjukkan bahawa bandar Muar lebih sejahtera dari bandar Batu Pahat. Kesimpulannya, kajian ini telah memberikan beberapa cadangan bagi mempertingkatkan kesejahteraan bandar berasaskan pencapaian indikator dan peranan institusi agama Islam pada masa depan.

ABSTRACT

An ideal city and urban wellbeing should be based on an appropriate framework for planning of an urban society. Previous studies on urban planning were based on indicators obtained from the perspective of western countries. The indicators used are based on physical, economy and social dimensions. Presently, no study has been done onindicators of urban wellbeing from an Islamic perspective. The objective ofthe study was to develop a set of indicators from an Islamic perspective suitable for measuring the level of wellbeing of an urban area. Initially, a preliminary set of indicators based on the study of al-Quran, al-Sunna, review of literature and views from Islamic scholars was developed. A total of 109 respondents among Muslim scholars participated in evaluating the indicators in the first Delphi survey and in the second Delphi survey only 70 respondents returned the questionnaires. Data were analysed using Statistical Package for Social Science (SPSS) version 18.0. The T-test was used to test the hypothesis on whether there were differences of view on the indicators among scholars at a significant level of $p<0.05$. Analysis of the results from the Delphi study endorsed 96 indicators without any significant conflicting views among the Islamic scholars who had participated in the study. The set of indicators was validated through its application in Muar and Batu Pahat towns in Johor,using data collected from a surveyof 600 respondents living in the towns and secondary information. After going through the validation process, 7 indicators were dropped from the list due to problems with data availability and appropriateness of the indicators in the context of local situation and practices. This study produced 89 indicators for an urban wellbeing based on Islamic principles and these indicators encompass physical, economy, social (western perspective), with the addition of theology, moral and institutional dimensions. The study also calculated the urban wellbeing of Muar to be higher than Batu Pahat. As a conclusion, this study recommends ways to improve the urban wellbeing for both towns based on Islamic principles indicators and highlights the future role of Islamic religious institutions.

ISI KANDUNGAN

BAB	TAJUK	HALAMAN
	PENGAKUAN	ii
	DEDIKASI	iii
	PENGHARGAAN	v
	ABSTRAK	vi
	ABSTRACT	vii
	ISI KANDUNGAN	viii
	SENARAI JADUAL	xiii
	SENARAI RAJAH	xv
	SENARAI SINGKATAN	xvi
	SENARAI LAMPIRAN	xvii
1	**PENDAHULUAN**	
	1.1 Pengenalan	1
	1.2 Permasalahan Kajian	4
	1.3 Tujuan dan Objektif Kajian	5
	1.4 Persoalan Kajian	6
	1.5 Hipotesis Kajian	6
	1.6 Skop Kajian	7
	1.7 Batasan Kajian	8
	1.8 Organisasi Tesis	9
2	**PERBAHASAN MENGENAI BANDAR IDEAL DAN KESEJAHTERAAN BANDAR DARI PERSPEKTIF ISLAM**	
	2.1 Pengenalan	11
	2.2 Bandar dan Perancangan Bandar	12

2.2.1 Bandar 12
2.2.2 Perancangan Bandar 15
2.3 Gagasan Bandar Ideal 18
2.3.1 Bandar Pintar 19
2.3.2 Bandar Selamat 21
2.3.3 Bandar Berdaya Saing 24
2.3.4 Bandar Ilmu 25
2.3.5 Bandar Baik (Good City) 27
2.3.6 Bandar Lestari 29
2.3.7 Bandar Rendah Karbon 30
2.3.8 Bandar Bahagia (Happy City) 32
2.3.9 Rumusan Bandar Ideal 33
2.4 Konsep Kesejahteraan dalam Islam 36
2.5 Kerangka Perancangan Bandar Sejahtera dari Perspektif Islam 38
2.5.1 Penjelasan al-Quran Mengenai Bandar Sejahtera dan Tidak Sejahtera 38
2.5.2 Pandangan al-Sunnah 51
2.5.3 Pandangan Cendekiawan Islam 52
2.6 Rumusan 55

3 INDIKATOR KESEJAHTERAAN BANDAR

3.1 Pengenalan 59
3.2 Indikator dan Kepentingannya 60
3.3 Pendekatan dalam Pembangunan Indikator 61
3.4 Kriteria dalam Pemilihan Indikator 62
3.5 Indikator Perancangan Bandar di Luar Negara 63
3.6 Indikator Pembangunan di Malaysia 66
3.6.1 Indeks Kualiti Hidup Malaysia 66
3.6.2 Millenium Development Goals (MDGs) 68
3.6.3 Indikator Pembangunan Kompendium Alam Sekitar 68
3.6.4 Dasar Perbandaran Negara 70
3.6.5 MURNInet 70
3.7 Usaha-usaha Pembangunan Indikator / Ciri Bandar Islam 72
3.8 Peranan Institusi Agama Islam Dalam Pembangunan Bandar Sejahtera 77
3.9 Analisis Gap Kajian 80
3.10 Rumusan 83

4 METODOLOGI KAJIAN

4.1 Pengenalan	84
4.2 Pendekatan Kajian	85
4.2.1 Al-Quran	87
4.2.2 Al-Sunnah	92
4.2.3 Al-Ijtihad	94
4.3 Kaedah Pemilihan Indikator	95
4.3.1 Pengumpulan Indikator Peringkat Awal oleh Penyelidik	95
4.3.2 Perbincangan dengan Pakar Bidang bagi Penapisan Awal Indiator dan Pembinaan Borang Soalselidik	96
4.3.3 Pengesahan Indikator Melalui Kaedah Delphi	97
4.3.3.1 Kaedah Delphi	98
4.3.3.2 Pemilihan Responden	102
4.3.3.3 Instrumen Kajian	104
4.3.3.4 Proses Kajian Delphi	106
4.3.4 Kaji Selidik Pengukuran Indikator	107
4.3.5 Lain-Lain Kaedah Pengumpulan Data	110
4.4 Teknik Penganalisisan Data	110
4.4.1 Data Kualitatif	111
4.4.2 Data Kuantitatif	111
4.4.2.1 Ujian Kebolehpercayaan	112
4.5 Masalah dan limitasi	113
4.6 Rumusan	114

5 ANALISIS INDIKATOR KESEJAHTERAAN BANDAR ISLAM

5.1 Pengenalan	115
5.2 Latar Belakang Responden	116
5.3 Penilaian Indikator Kesejahteraan Bandar oleh Cendekiawan Islam	118
5.3.1 Penilaian Indikator Fizikal	119
5.3.2 Penilaian Indikator Akidah	122
5.3.3 Penilaian Indikator Akhlak	123
5.3.4 Penilaian Indikator Ekonomi	124
5.3.5 Penilaian Indikator Sosial	125
5.3.6 Penilaian Indikator Institusi	126

5.4 Analisis Perbezaan Pandangan Tahap Kepentingan Indikator Mengikut Latar Belakang Responden 128
5.4 Rumusan 131

6 ANALISIS PEMAKAIAN INDIKATOR BANDAR ISLAM

6.1 Pengenalan 133
6.2 Pembangunan Pengukuran Bagi Indikator 134
6.3 Latarbelakang Responden 138
6.4 Latar Belakang Kawasan Kajian 149
6.4.1 Bandar Muar 140
6.4.2 Bandar Batu Pahat 142
6.4.3 Kedudukan Jenayah Syariah dan Jenayah Civil 143
6.5 Analisis Pencapaian Set Indikator 145
6.5.1 Indikator Subjektif Berasaskan Persepsi penduduk 145
6.5.1.1 Indikator Subjektif Fizikal 146
6.5.1.2 Indikator Subjektif Akidah 147
6.5.1.3 Indikator Subjektif Akhlak 147
6.5.1.4 Indikator Subjektif Ekonomi 149
6.5.1.5 Indikator Subjektif Sosial 149
6.5.1.6 Indikator Subjektif Institusi 150
6.5.2 Indikator Objektif dari Data Sekunder dan Pengamatan 150
6.5.2.1 Indikator Objektif Fizikal 152
6.5.2.2 Indikator Objektif Akidah 153
6.5.2.3 Indikator Objektif Akhlak 154
6.5.2.4 Indikator Objektif Ekonomi 155
6.5.2.5 Indikator Objektif Sosial 156
6.5.2.6 Indikator Objektif Institusi 157
6.6 Tahap Kesejahteraan Kawasan Kajian 158
6.7 Penemuan dan Perbincangan 160
6.8 Kesimpulan 163

7 RUMUSAN DAN CADANGAN

7.1 Pengenalan 165
7.2 Ringkasan Penemuan 166
7.3 Implikasi Kajian 168
7.3.1 Pengintegrasian Pendekatan Ilmu Wahyu dan Sains (Revealed and Acquired Knowledge) 169

7.3.2 Pengoperasian Indikator Kesejahteraan di Peringkat Tempatan 170
7.3.3 Implikasi Kepada Peranan Institusi Agama 170
7.4 Cadangan Dan Saranan 174
7.4.1 Cadangan Umum 174
7.4.2 Cadangan Khusus 175
7.5 Cadangan Kajian Masa Hadapan 177
7.6 Penutup 178

RUJUKAN **180-197**
Lampiran 1-14 198-256

SENARAI JADUAL

NO. JADUAL	TAJUK JADUAL	HALAMAN
2.1	Ringkasan kisah kemusnahan bandar dalam al-Quran	48
3.1	Indikator Kelestarian Bandar	63
3.2	Indikator Daya Saing Bandar	64
3.3	Bidang Polisi: Jenayah dan Keselamatan	65
3.4	Indikator Kualiti Hidup Malaysia	67
3.5	Indikator Kompendium Perangkaan Alam Sekitar	69
3.6	Indikator MURNInets	71
3.7	Indikator al-Falah Mengikut Dimensi Spiritual, Ekonomi, Budaya, dan Politik	74
3.8	Ciri-Ciri Masyarakat Islam Ideal	76
3.9	Analisis Gap kajian	80
4.1	Senarai Ayat Mengandungi Kata Baldatun Maiyita dan Baldatun Toyyiba	90
4.2	Pecahan Umur Responden	108
5.1	Responden Kumpulan 1	117
5.2	Responden Kumpulan 2	117
5.3	Responden Kumpulan 3	118
5.4	Pandangan Cendekiawan Terhadap Kepentingan Indikator Fizikal	120
5.5	Pandangan Cendekiawan Terhadap Kepentingan Indikator Akidah	122
5.6	Pandangan Cendekiawan Terhadap Kepentingan Indikator Akhlak	123
5.7	Pandangan Cendekiawan Terhadap Kepentingan Indikator Ekonomi	125
5.8	Pandangan Cendekiawan Terhadap Kepentingan Indikator Sosial	126
5.9	Pandangan Cendekiawan Terhadap Kepentingan Indikator Institusi	128

5.10	Jumlah Purata Keseluruhan Skor Min Indikator Kesejahteraan Berdasarkan Latarbelakang Umur	129
5.11	Jumlah Purata Keseluruhan Skor Min Indikator Kesejahteraan Berdasarkan Latarbelakang Perjawatan	130
6.1	Jenis Pengukuran dan Sumber Makumat bagi Indikator Bandar Sejahtera	134
6.2	Ciri-ciri Responden Mengikut Bandar	138
6.3	Agihan Penduduk Kawasan Kajian Mengikut Etnik 2010	139
6.4	Statistik Kes Jenayah Syariah Mengikut Bandar di Johor Tahun 2008 hingga 2013	144
6.5	Statistik Kes Jenayah Mengikut Bandar di Johor (2007 – 2014)	144
6.6	Persepsi Responden Mengenai Indikator Fizikal	146
6.7	Persepsi Responden Mengenai Indikator Akidah	147
6.8	Persepsi responden mengenai indikator Akhlak	148
6.9	Persepsi Responden Mengenai Indikator Ekonomi	149
6.10	Persepsi Responden Mengenai Indikator Sosial	150
6.11	Persepsi Responden Mengenai Indikator Institusi	150
6.12	Senarai Indikator Digugurkan dan Alasan	151
6.13	Pengukuran Indikator Objektif Fizikal	153
6.14	Pengukuran Indikator Objektif Akidah	153
6.15	Pengukuran Indikator Objektif Akhlak	154
6.16	Pengukuran Indikator Objektif Ekonomi	155
6.17	Pengukuran Indikator Objektif Sosial	157
6.18	Pengukuran Indikator Objektif Institusi	158
6.19	Nilai Purata Hasil Gabungan Min Bagi Indikator Subjektif dan Objektif	159

SENARAI RAJAH

NO. RAJAH	TAJUK RAJAH	HALAMAN
2.1	Kerangka Perancangan Bersepadu, Malaysia	17
2.2	Inisiatif bandar selamat bagi mencegah jenayah	22
2.3	Kerangka Sistem Bandar Sejahtera Islam	55
4.1	Metodologi Penghasilan Indikator Kesejahteraan Bandar Islam	87
4.2	Proses Kajian *Delphi*	98
6.1	Pandangan Udara Bandar Muar	141
6.2	Pandangan Udara Bandar Batu Pahat	143
6.3	Carta Perbandingan Kesejahteraan Antara Bandar Muar dan Batu Pahat	159
7.1	Implikasi Kepada Peranan Institusi Agama Islam Dalam Pembangunan Bandar Sejahtera	173

SENARAI SINGKATAN

SWT		*Subhanahu Wa Ta'ala*
SAW	-	*Saalallahu Alaihi Wasallam*
ICT	-	*Information and Communication Technologies*
WCR	-	*World Competitiveness Report*
IPTS	-	Institusi Pendidikan Tinggi Swasta
IPTA	-	Institusi Pendidikan Tinggi Awam
FAB	-	Fakulti Alam Bina
FTI	-	Fakulti Tamadun Islam
FGD	-	*Focus Group Discussion*
SCI	-	*Sustainable Cities International*
WEF	-	*World Economic Forum*

SENARAI LAMPIRAN

NO. LAMPIRAN	TAJUK LAMPIRAN	HALAMAN
1	Indikator Awal Dalam Bentuk Indikator Positif dan Negatif Bersumberkan Al-Quran, Al-Sunnah dan *Literatur Review* Sebanyak 85 Indikator	198
2	Dikekalkan Indikator Positif Sebanyak 53 Indikator Dan Digugurkan kesemua 32 Indikator Negatif	205
3	Dikekalkan 53 Indikator Dan Ditambah 19 Indikator Melalui Ijtihad Cendikiawan Menjadi 72 Indikator	209
4	Dikekalkan Sebanyak 72 Indikator Dan Tambahan Indikator Melalui Ijtihad Cendikiawan 40 Indikator Menggunakan Kaedah Delphi Menghasilkan 112 Indikator	214
5	Senarai 112 Indikator Kesejahteraan Dalam Perancangan Bandar Islam	221
6	Nilai Min bagi 112 Indikator Kesejahteraan	224
7	Senarai Indikator Akhir yang Dikekalkan dan Digugurkan	227
8	Senarai Akhir Indikator Kesejahteraan Bandar Islam	231
9	Borang Soal Selidik Delphi Pusingan Pertama	233
10	Borang Soal Selidik Delphi Pusingan Kedua	237
11	Borang Soal Selidik Kajian Persepsi Penduduk Dilapangan	240
12	Senarai Penerbitan	244
13	Jenis-Jenis Bandar Masa Kini	244
14	Pengiraan Indikator Objektif	246

BAB 1

PENDAHULUAN

1.1 Pengenalan

Bandar merupakan suatu kawasan yang menjadi tumpuan penduduk dan pelbagai kegiatan ekonomi, sosial, politik dan pentadbiran. Taraf kehidupan di bandar lazimnya lebih mewah dan lebih kaya berbanding penduduk desa dan penduduknya mempunyai latarbelakang sosial, ekonomi dan budaya yang berbeza. Sistem bandar adalah suatu yang kompleks dengan setiap komponennya saling berhubung, bergantung dan mempunyai pertalian yang rapat antara bandar dan luar bandar. Struktur kehidupan di bandar Islam adalah berteraskan tauhid dengan sistem sosial, ekonomi dan politik yang adil dan sistem akhlak yang menterjemahkan penghayatan terhadap Islam. Dalam penulisan klasik, Ibn Khaldun melihat bandar sebagai proses kehidupan yang membawa ciri-ciri kemakmuran dan tamadun atau disebut sebagai *madaniyah.* Bandar juga dikaitkan dengan peradaban atau *'umran'* iaitu suatu tempat untuk memperolehi keselesaan, memenuhi keperluan dan kepuasan manusia, serta mencapai suatu taraf hidup (Ibn Khaldun, 2000).

Islam adalah agama yang lengkap dan sempurna, bukan sahaja menyentuh persoalan kepercayaan dan ibadah menurut pengertian sempit dan terpisah daripada kehidupan tetapi mencakupi aspek sosial, ekonomi, politik dan mempunyai pelbagai

cabang undang-undang termasuk undang-undang perlembagaan dan pentadbiran (*constitutional and administrative law*). Al-Quran dan al-Sunnah menyediakan asas-asas yang kukuh untuk mencapai kesejahteraan dan telah diterjemahkan dalam amalan kehidupan dan perlembagaan pemerintahan Rasulullah SAW dan *Khulafa'* Rasyidin (Abdul Samat Musa, 2002). Konsep kesejahteraan bandar suatu yang tidak dapat dipisahkan dengan ajaran al-Quran, malahan banyak peristiwa sejarah umat terdahulu berkisar dalam kehidupan di bandar seperti kaum nabi Nuh (bandar 'Ur), Aad (bandar Uber) dan Thamud (bandar Petra di Jordan). Kisah kemusnahan bandar yang dinyatakan dalam al-Quran telah disahkan melalui penyelidikan arkeologi dalam dunia moden seperti dalam penulisan Harun Yahaya (1999). Kemusnahan ini mempunyai kaitan dengan kekufuran, kezaliman dan kemungkaran yang dilakukan oleh kaum tersebut.

Hassan Baharom (1996) menjelaskan bahawa dalam al-Quran, perkataan Madinah yang membawa maksud bandar disebut sebanyak 17 kali. Antaranya termasuk bandar Memphis pada zaman Nabi Musa a.s yang merupakan tempat tinggal pembesar-pembesar negeri yang telah merancang untuk membunuh Nabi Musa a.s. dan kota Madinah (Yathrib) iaitu bandar Islam pertama di bangunkan oleh Rasulullah SAW.

Menurut Muhammad Ali al-Hashimi (2007) masyarakat Islam yang ideal (termasuk masyarakat di bandar) adalah masyarakat yang dibentuk oleh garis panduan Illahi dan diasaskan kepada nilai-nilai yang paling mulia, diperintah oleh perundangan yang paling sempurna, menyeluruh berasaskan al-Quran dan al-Sunnah. Gambaran umum masyarakat Islam ideal ialah unik (gaya tersendiri), beradab, individu aktif, bahagia, penyayang, keluarga bersepadu; satu masyarakat yang bertamadun, stabil dan pro-aktif, dengan warganya saling membantu, menyokong dan berkasih sayang antara satu sama lain. Masyarakat seperti ini tidak pernah dilihat melainkan di bawah naungan Islam. Model masyarakat ini tidak wujud sehingga Allah menghantar Muhammad S.A.W, menurunkan risalah kepadanya dan masyarakat ini pertama kalinya dibina di Madinah.

Setelah berhijrah ke Madinah, perkara pertama yang dilakukan oleh Rasulullah SAW adalah mendirikan masjid. Tujuan membangunkan masjid adalah untuk beribadat dan menjalankan kegiatan-kegiatan yang mendatangkan faedah kepada masyarakat Islam seperti berbincang mengenai kebajikan umat Islam, masalah ekonomi, sosial, pendidikan dan keharmonian negara. Rasulullah SAW juga telah membentuk satu ikatan masyarakat di kalangan penduduk bandar Madinah yang beragama Islam dengan panggilan *'ummah'*. Manakala yang bukan beragama Islam dengan mewujudkan satu perlembagaan iaitu *'Sahifah al-Madinah'*. Kedua-dua perkara ini diwujudkan adalah bertujuan untuk mengemaskinikan struktur pentadbiran bandar Madinah yang pada ketika itu telah berlaku perpecahan di kalangan kaum dan memudahkan proses pembangunan bandar (Sulong, Muhammad et, al. 2008). Proses yang dilakukan itu merupakan teras kepada kesejahteraan bandar.

Pembinaan bandar Islam terus berkembang dari masa ke masa, khasnya pada zaman Khalifah Umar al-Khattab. Terdapat tiga bandar baru telah dibina iaitu Kufah, Damsyik, dan Fustat. Pada masa pemerintahan Umayyah, bandar Islam terus bertambah antaranya Wasit dan Marw Marghah. Menurut catatan sejarah, pada zaman Abasiah kira-kira lima puluh buah bandar telah dibina termasuklah Baghdad, di Eropah Istanbul dan Qurtubah, di sebelah timur, seperti Kota Gujrat, di sebelah Nusantara, Acheh dan Melaka manakala di Cina, seperti Kanton (Ahmad Zaki, 1997). Pertambahan bandar-bandar ini memperlihatkan kepada kita betapa pentingnya kehidupan di bandar menurut pandangan Islam.

Walaupun kesejahteraan bandar dalam Islam ini telah dijelaskan dalam al-Quran dan pernah diamalkan semasa zaman Rasulullah SAW dan zaman pemerintahan Islam, namun sehingga kini tidak dapat diukur sejauhmana sesebuah bandar itu menepati ciri-ciri bandar yang sejahtera mengikut acuan Islam. Oleh yang demikian, penyelidikan ini berusaha mengenalpasti indikator-indikator kesejahteraan dan diharapkan kajian ini dapat memberikan sumbangan ke arah kesejahteraan bandar Islam.

1.2 Permasalahan Kajian

Islam menjadi pendorong untuk membangunkan bandar kerana Islam merupakan agama yang mengutamakan kesejahteraan umatnya. Kehidupan bandar yang diasaskan oleh Rasulullah SAW di Madinah telah berjaya mencorakkan tamadun yang berasaskan al-Quran dan al-Sunnah. Bandar-bandar Islam seterusnya telah banyak dibina semasa zaman kegemilangan Islam di bawah sistem *Khulafa'* dari *Khulafa'* al-Rashidin hingga *Khulafa'* Othmaniah (Ahmad Zaki, 1997; Mahayuddin, 1998). Bagaimanapun, kajian-kajian yang dilaksanakan terhadap bekas peninggalan bandar Islam lebih menjurus kepada kajian ciri-ciri fizikal bangunan, aspek senibina dan rekabentuk bandar tanpa melihat sistem dan elemen yang membentuk konsep kesejahteraan bandar secara menyeluruh (Hakim, 1986; Saoud, 2002; Omer, 2004; Omer 2005; Abu-Lughod, 2013). Dalam *maqasid al-Syaria'ah*, lima perkara asasi yang disebut sebagai *al-daruriyyat al-khamsah* yang menjadi intipati utama perlu dipelihara dan diberi pertimbangan adalah agama, nyawa, akal, maruah, dan harta (Yusof al-Qardhawi, 2000). Prinsip ini berbentuk umum yang diguna pakai sebagai panduan pembangunan sistem perundangan Islam. Memandangkan kekurangan yang ada terhadap kajian-kajian terdahulu dalam membina konsep bandar sejahtera dan indikatornya, kajian ini telah merujuk kepada al-Quran itu sendiri sebagai sumber asas konsep kesejahteraan hidup dan perlu diterjemahkan dalam konteks kehidupan di bandar dengan merujuk pandangan cendekiawan Islam masa kini.

Islam mencipta paradigma pengurusan bandar yang unik, dipupuk kesopanan, kemakmuran, kepelbagaian dan kebahagiaan di kalangan masyarakat yang mempunyai pegangan dan asal-usul etnik yang berbeza di seluruh dunia selama lebih daripada 1000 tahun (Abbasi *et al.*, 2010). Dalam senario global hari ini, umat Islam perlu membina bandar yang mensimulasikan model pengurusan bandar Islam sebagaimana yang diinspirasikan oleh ajaran Islam (Abbasi *et al.,* 2010). Dalam teori perancangan bandar moden, telah banyak idea mengenai bandar 'sejahtera' dibina termasuk bandar dalam taman, bandar selamat, bandar lestari, bandar hijau, bandar bahagia (*happy city*) dan bandar rendah karbon telah menjadi rujukan kepada pembangunan dan kemajuan sesebuah bandar kini. Indikator-indikator juga telah

dihasilkan berkaitan dengan bandar ideal tersebut termasuk sistem Murninets yang dibangunkan untuk mengukur kelestarian bandar di Malaysia. Namun demikian, konsep dan indikator-indikator yang dibangunkan tidak berasaskan konsep kesejahteraan bandar dari perspektif Islam yang melihat kesejahteraan bandar secara menyeluruh. Didapati bahawa indikator perancangan bandar kontemporari tidak merangkumi dimensi spiritual dan aspek keberagamaan yang menjadi teras kepada kesejahteraan ummah.

Tinjauan *literature* juga mendapati kajian mengenai indikator kesejahteraan bandar menurut perspektif Islam belum dilaksanakan lagi secara terperinci. Kajian ini menyediakan pendekatan alternatif dalam membangunkan indikator bandar sejahtera berasaskan perspektif Islam. Dalam perkembangan terkini, indikator berteraskan Islam telah mula mendapat perhatian masyarakat termasuk indeks *maqasid al-Syari'ah* yang dibangunkan untuk mengukur tahap pelaksanaan syariah di Malaysia yang masih diperingkat penyediaan. Dengan adanya indikator ini dijangka akan memberi implikasi kepada dasar perancangan dan pembangunan masyarakat bandar.

1.3 Tujuan dan Objektif Kajian

Tujuan utama kajian ini adalah untuk membangunkan satu set indikator kesejahteraan bandar menurut perspektif Islam. Indikator yang dibangunkan ini akan digunakan untuk mengukur tahap kesejahteraan sesuatu kawasan bandar sama ada di dalam mahupun di luar negara. Berikut merupakan objektif kajian yang dijalankan:

(1) Mengenal pasti konsep, prinsip dan ciri kesejahteraan bandar berteraskan Islam.
(2) Membentuk indikator kesejahteraan bandar berasaskan pandangan cendekiawan Islam.
(3) Mengukur tahap kesejahteraan sesebuah bandar menerusi set indikator kesejahteraan bandar yang dihasilkan.
(4) Mengenal pasti implikasi kajian terhadap dasar perancangan dan pembangunan masyarakat bandar.

1.4 Persoalan Kajian

Berdasarkan ulasan permasalahan kajian yang dibincangkan di atas, kajian ini memberi fokus kepada pembangunan indikator kesejahteraan bandar menurut perspektif Islam dengan menjawab beberapa persoalan asas kajian iaitu:

(1) Apakah konsep, prinsip dan ciri kesejahteraan bandar berteraskan Islam?
(2) Bagaimana untuk memilih indikator kesejahteraan bandar berasaskan pandangan cendekiawan Islam?
(3) Adakah terdapat perbezaan pandangan mengenai kepentingan indikator antara perbezaan latar belakang cendekiawan Islam?
(4) Adakah set indikator yang dihasilkan dapat dilaksanakan bagi mengukur tahap kesejahteraan bandar?
(5) Apakah implikasi kajian terhadap dasar perancangan dan pembangunan masyarakat bandar?

1.5 Hipotesis Kajian

Sebagaimana yang telah dibincangkan di awal bab ini, usaha ke arah membangkitkan kesedaran dan memandu tindakan secara bersepadu bagi menghindari kemusnahan bandar dan membina kesejahteraan bandar ialah dengan membina satu set indikator secara menyeluruh yang merangkumi dimensi fizikal dan spiritual. Indikator awal dibina berasaskan penelitian al-Quran dan beberapa penulisan berkaitan sistem sosial, ekonomi, individu, dan masyarakat Islam.

(1) Hipotesis 1:

H_0: Kumpulan responden umur yang berbeza mempunyai perbezaan pendapat yang signifikan tentang indikator kesejahteraan bandar

H_1: Kumpulan responden umur yang berbeza tidak mempunyai perbezaan pendapat yang signifikan tentang indikator kesejahteraan bandar

(2) Hipotesis 2

H_0: Perbezaan jawatan dikalangan responden mempengaruhi pendapat tentang indikator kesejahteraan bandar secara signifikan

H_1: Perbezaan jawatan dikalangan responden tidak mempengaruhi pendapat tentang indikator kesejahteraan bandar secara signifikan

(3) Hipotesis 3

H_0: Perbezaan bandar mempunyai kesan yang signifikan kepada kesejahteraan bandar Islam.

H_1: Perbezaan bandar tidak mempunyai kesan yang signifikan kepada kesejahteraan bandar Islam

1.6 Skop Kajian

Kajian ini terbahagi kepada dua skop utama iaitu pemilihan indikator kesejahteraan bandar berasaskan pandangan cendekiawan Islam dan ujian validity indikator berasaskan aplikasi indikator kepada dua buah bandar di negeri Johor. Bagi membangunkan indikator kesejahteraan bandar, kajian *literatur* dan penelitian kepada al-Quran dan al-Sunnah dilaksanakan untuk menghasilkan senarai indikator kesejahteraan bandar menurut perspektif Islam. Pengesahan kepentingan indikator dilaksanakan dengan mendapat pandangan dari cendekiawan Islam yang terdiri daripada pegawai yang berlatarbelakang bidang Pengajian Islam dan profesional perancangan bandar.

Untuk menguji *validity* hasil daripada indikator yang dinilai oleh pakar, set indikator tersebut diaplikasikan kepada dua buah bandar di Johor iaitu bandar Muar dan bandar Batu Pahat yang mempunyai ciri-ciri permasalahan sosial yang berbeza. Tujuannya untuk memastikan bahawa pengukuran indikator yang dihasilkan dapat dilaksanakan secara amalinya dan dapat mengukur tahap kesejahteraan bandar yang dikaji.

1.7 Batasan Kajian

Kajian ini terbatas kepada dua buah bandar dalam negeri Johor iaitu bandar Muar dan Batu Pahat. Pemilihan bandar Muar dan Batu Pahat ini mempunyai beberapa kerumitan berkaitan dengan penduduknya yang terdiri dari pelbagai bangsa dan agama. Oleh kerana kajian ini memfokuskan kepada persepsi Islam terdapat indikator-indikator yang digunakan seperti akidah dan akhlak Islam tidak boleh diaplikasikan kepada penduduk bukan Islam. Oleh itu indikator yang dihasilkan ini hanya mencerminkan pandangan daripada penduduk Islam. Pemakaian indikator kesejahteraan bandar Islam ini boleh dikembangkan seterusnya di bandar-bandar yang majoriti penduduknya beragama Islam seperti di negeri Kelantan dan Terengganu. Namun demikian, pemilihan bandar-bandar di Kelantan dan Terengganu tidak dapat dilaksanakan dalam kajian ini kerana batasan sumber kewangan, masa dan tenaga yang dihadapi oleh pengkaji. Selain daripada itu, dengan melaksanakan kajian di negeri Johor data-data penting yang perlu bagi mengukur indikator lebih mudah diperolehi kerana pengkaji sebagai penjawat awam di Jabatan Agama Islam Johor lebih mudah untuk mendapatkan maklumat dan data kajian dalam negeri Johor.

1.8 Organisasi Tesis

Bertepatan dengan tujuan dan skop kajian, penulisan tesis ini dibahagikan kepada tujuh bab utama. Bab Satu merupakan pengenalan kepada tesis. Bab ini mengemukakan latar belakang dan permasalahan kajian yang menjadi asas kajian ini. Isu berkaitan dengan indikator konvensional telah dibangunkan untuk mengukur sesebuah bandar seperti bandar selamat, bandar mampan, bandar lestari, bandar hijau dan bandar ceria serta menjadi rujukan kepada pembangunan dan kemajuan sesebuah bandar. Namun demikian indikator-indikator tersebut tidak mengukur kesejahteraan bandar secara menyeluruh sebagaimana yang diinspirasikan oleh cendekiawan Islam terdahulu dan kaitannya dengan keperluan ke arah pembangunan indikator kesejahteraan bandar berdasarkan perspektif Islam. Bab Dua menjelaskan konsep bandar, perancangan bandar dan perkembangan idea bandar baik atau bandar idaman yang pernah dikemukakan dan mempengaruhi amalan perancangan moden di negara maju dan membangun sehingga kini. Seterusnya bab ini membincangkan konsep kesejahteraan dalam Islam dan kerangka bandar sejahtera dari perspektif Islam termasuk hujah-hujah daripada al-Quran tentang bandar sejahtera dan tidak sejahtera dan pandangan sarjana Islam. Bab Tiga membincangkan mengenai konsep indikator dan perkara asas berkaitan pembangunan indikator, contoh-contoh indikator yang dibangunkan di luar negara dan indikator di Malaysia, ciri-ciri bandar Islam dan rumusan kerangka indikator kesejahteraan bandar Islam.

Bab Empat pula menerangkan tentang metodologi kajian termasuk proses pembinaan dan pengesahan indikator melalui penelitian terhadap al-Quran dan al-Sunnah serta kajian *literatur*. Kaedah *Delphi* juga diterangkan untuk menghasilkan indikator kesejahteraan bandar dengan manyatakan cara pelaksanaannya, jumlah responden, skala yang digunakan serta soalan yang dikemukakan dan sampel yang digunakan. Bab ini juga menjelaskan kaedah validasi indikator melalui aplikasi indikator terhadap dua buah bandar di Johor iaitu bandar Muar dan Batu Pahat. Juga dinyatakan dengan menerangkan kronologi pembuatan soal selidik dan mengedarkan soal selidik kepada pelajar sekolah, penduduk bandar Muar dan Batu Pahat serta penduduk bandar berbangsa Cina dan India serta analisis.

Bab Lima membincangkan tentang analisis data empirikal yang dikumpulkan melalui borang soal selidik kajian *Delphi* untuk mengenalpasti indikator-indikator kesejahteraan bandar yang berpotensi untuk dipilih berasaskan pandangan responden. Analisis juga dilakukan bagi menguji hipotesis sama ada terdapat perbezaan pandangan yang signifikan mengenai kepentingan indikator dalam kalangan latar belakang responden yang berbeza. Bab Enam membentangkan analisis pengujian *validity* set indikator kesejahteraan yang telah dilaksanakan. Ini termasuk kesesuaian teknikal berasaskan keupayaan set indikator itu diukur di lapangan dan kedapatan data yang sesuai dan praktikal untuk dikumpulkan. Bab Tujuh merupakan bab akhir yang merangkumi ringkasan kajian, implikasi kajian, saranan kajian lanjutan dan penutup.

RUJUKAN

Abbasi, A. S., Rehman, K. U., and Bibi, A. (2010). Islamic Management Model. *African Journal of Business Managemen*t, 4, 1873–1882.

Abd al-Rahman Khaldun (1993). *Muqaddimah Ibn Khaldun*. al-Tab`ah al-Ula. Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiyyah.

Abdullah Muhammad Basmeh (1995). *Tafsir Pimpinan Al Rahman Kepada Pengertian Al Quran 30 Juzu.* Cet.12. Kuala Lumpur:Bahagian Hal Ehwal Islam Jabatan Perdana Menteri.

Abd al-Karim Zaydan (1989). *al-Madkhal li Dir'sat al-Shariah al-Islamiyyah. Beirut: Mu'assasah al-Risalah.* Baghdad: Maktabah al-Quds.

Abd al-Wahhab Khallaf (1989) *'Ilm Usul al-Fiqh*. Kaherah: Maktabah al-Da'wah al-Islamiyyah Shabab al-Azhar.

Abdul Hadi et al., (2010). Kelestarian nandar sebagai habitat manusia. International Journal of the Malay World and Civiliisation 28 (2) (2010): hlm 175-194

Abdul Samat Musa (2002). *Human rights: an overview of Islamic dimensions.* Islamiyyat : Jurnal Antarabangsa Pengajian Islam; International Journal of Islamic Studies, 13 . hlm. 49-69. ISSN 0216-5636

Abu Bakar Yang (2005). *Peranan Ummah Jaga Alam.* 08/04/2005. Utusan Malaysia.

Abu-Lughod, J. (2013). *The Islamic City: Historic Myths, Islamic Essence and Contemporary Relevance*. Dalam Larice, M. and Macdonald, E. *The Urban Design Reader*. London: Routledge.

Abu Yusuf Ya'qub Ibrahim (1933). *al-Kharaj*. Kaherah: Matba'ah al-Salafiyyah. al-Amidi.

Adler, M., dan Ziglio, E. (1996). *Grazing Into The Oracle: The Modified Delphi Method and Its Implication to Social Policy and Public Health*. London: Jessica Kingsley Publisher Ltd.

Ahmad Zaki Abd.Latiff (1997). *Kesejahteraan bandar di Timur Tengah: Kesannya Terhadap Masyarakat Islam Abad I –III Hijrah*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.

Ahmad Hezri Adnan (2002). *Sustainable Development Indicator for The State of Selangor*. Latihan Ilmiah Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia.

Ahmad Mohammad Syarqowi (2012). *Madinah Salimah Fil Mudun.* Tesis PhD. Universiti Islam Madinah, Maktabah al-Rayhani.

Ahmad Mohamad Said (2009) Merealisasikan Madinat Al-Ilm (Bandar/Kota Ilmu). dalam: Ahmad Mohamad Said, Mohd Nasir Mohd Tap. (eds) *Pembudayaan ilmu, membina jati diri ketamadunan*, hlm. 24-46.Penerbit Kolej Dar ak-Hikmah, Kajang, Selangor.

Ahris Yaakup (2009) Sistem Maklumat Perancangan Bandar Dan Wilayah: Kronologi Perancangan dan Penggunaannya. *Jurnal Alam Bina*, Jilid 6, No.1, 2004.

Ali ibn Abi 'Ali (1984). *Al-Ihkam Fi Usul al-Ahkam*. Dalam Sayyid al-Jamili (ed). Beirut: Dar al-Kitab al-'Arabi.

Ali Hasan al-Aridl (1997). *Tarikh Ilm al-Tafsir*. hlm.92-95. Dalam *Muqowin, Metode Tafsir*. Makalah Seminar al-Qur'an, Program Pasca Sarjana [S-2] IAIN Sunan Kalijaga, 18 Disember 1997, Yogyakarta, hlm. 22-23.

Al-Asyqar 'Umar Sulayman (1982). *Tarikh al-Fiqh al-Islami*. Kuwait: Maktabah al-Falah.

Al-Bardisi Muhammad Zakariyya (1969). *Usul al-Fiqh*. Beirut: T.P.

Al-Bayhaqi, Abu Bakar Ahmad al-Husayn 'Ali (t.t.). *Sunan al-Kubra*. Beirut: Dar al-Fikr.

Albert Schweitzer (1987). *The Philosophy of Civilization Trans. By C.T.Campion* Buffalo:Promethus.

Al-Burhani Muhammad Hisyam (1985). *Sadd al-Dhara'i' fi al-Syari'ah al-Islamiyyah*. Tesis MA. Universiti Kaherah Mesir, Beirut: Maktabah al-Rayhani.

Al-Ghazali, Abu Hamid (t.t.). *al-Mustasfa min 'Ilm al-Usul*. Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah.

Al-Haythami Nur al-Din 'Ali bin Abu Bakr (1986). *Majma' al-Zawa'id wa Manba'al-Fawa'id. Kitab al-'Ilm, Bab al-Ijma'*. Beirut: Muassasah al-Ma'arif.

Al-Khalili et al., (2011). *The House Of Wisdom: How Arabic Science Saved Ancient Knowledge and Gave Us the Renaissance*,New York: Penguni Press.

Alkire, S. (2002). *Dimensions of Human Development*. World Development. 30(20):hlm 181-205.

Asmah Ahmad (1999) Ketaksamaan kesejahteraan sosial di Malaysia: Suatu manifestasi pembangunan tak seimbang. Prosiding Seminar Kebangsaan Alam, Manusia dan Pembangunan di Malaysia: Dasar, Strategi dan Kelestariannya. Jabatan Geografi, UKM

Asmah Ahmad (2005). Kualiti hidup dan pengurusan persekitaran di Malaysia. *Prosiding Seminar Kebangsaan Pengurusan Persekitaran, Program Pengurusan Persekitaran, Pusat Pengajian Siswazah UKM*. hlm 3-14.

Asmah Ahmad (2010). The State of Well-Being in South East Asia at The Turn of The New Millennium and A Decade After. *GEOGRAFIA OnlineTM Malaysian Journal of Society and Space*. Vol.5(3) (8-25).

A. Tresna Sastrawijaya (2000). *Pencemaran Lingkungan*.Jakarta: P.T. Rineka Cipta

Al-Nawawi, Muhy al-Din Abu Zakariyya b. Sharf (1997). *Al-Majmu' Sharh al-Muhadhdhab*. 20j (j.1-j.9 oleh al-Nawawi; j.10-j.12 oleh 'Ali Abd. alKafi al-Subki; j.13-j.20 oleh Muhammad Najib al-Muti'i). Madinah: alMaktabah al-Salafiyyah.

Al-Qardhawi, Y. (1990). *al-Madkhal li Dirasat al-Shariah al-Islamiyyah*. Kaherah: Maktabah Wahbah.

Al-Qardhawi, Y. (2000). Martabat Wanita Dalam Islam (terjemahan). Selangor: Pustaka Ilmi.

Al-Quran Tafsir Pimpian Ar-Rahman, Darulfikir (JAKIM), Kuala Lumpur

Al-Quran al-Karim (1418). Al-Madinah al-Munawwarah: Mujamma al-Malik Fahd li Tiba'at al-Mushaf al-Sharif.

Al-Sabuni Muhammad 'Ali (1985). *al-Tibyan fi 'Ulum al-Qur'an*. Beirut: 'Alam al-Kutub.

Al-Shafi'i Muhammad Idris (1979). *al-Risalah*. Kaherah: Maktabah Dar al-Turath.

Al-Shatibi, Ibrahim ibn Musa (t.t.). *al-Muwafaqat fi Usul al-Syari'ah*. Beirut: Dar al-Kutub al- 'Ilmiyyah.

Al-Suyuti Jalal al-Din 'Abd al-Rahman ibn Abu Bakr (1990). *al-Asybah wa alNaza'ir*. Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah.

Al-Tilmasani al-Syarif (1927). *Miftah al-Wusul ila Bina' al-Furu' 'ala al-Usul*. Tunis: Matba'ah al-Ahliyyah.

Atikullah Abdullah (2009). *Fiqh Lestari: Ke arah penyusunan Prinsip-Prinsip Penyusunan Islam Perancangan Lestari Yang Sepadu*, USM, *MALIM* Bil. 10.

Azhar Harun, Nawi Abdullah (2004). *Metodologi penyelidikan Ekonomi dan Sains Sosial., Thomson Learning.*

Azman Awang (1991). *Intelligent City: Concept and Its Implication on the Planning of Future City*. Skudai: ISI.

Badawi (1986). *A Dictionary of Egyptian Arabic: Arabic English*. Beirut: Librairie du Liban

Badland, H. et.al. (2014). *Urban Liveability: Emerging Lessons From Australia for Exploring The Potential for Indicators to Measure The Social Determinants of Health*. Social Science & Medicine, Vol. 111.

Barry N.(1999). *Digital democracy: Discourse and decision making in the information age*. Psychology Press,

Begg, I (1999). Cities and Competitiveness. Urban Studies, Vol. 25, N0. 5-6, Pp. 795-809.

Bennabi, Malik (1994). *The Problems of Ideals in the Muslim World.* (Trans.) Angkatan Belia Islam Malaysia. Kuala Lumpur.

Bennabi, Malik. (1998). *On The Origins of Human Society*. (Trans.) Mohamed Tahir El-Mesawi. The Open Press Kuala Lumpur.

Borders, Everett C. (2010). *Apart Type: Screen Play*. New York: Alibris Corporation.

Bunnel, Tim (2002). Cities for Nations? Examining the City-Nation-State Relation in Information Age Malaysia. International Journal of Urban and Regional Research. Volume 26 (2) hlm 284-298.

Breese. G. (1966). *Urbanization In Newly Developing Countries,* New Delhi: Prentice Hall, India.

Brockerhoff, Martin and Ellen Brennan (1998). The Poverty of Cities in Developing Regions. *Population and Development,* 24 (1), hlm 75-114.

Chandra Muzaffaret L. (2001). *Pengenalan Ilmu Ketamadunan* dalamTamadun Islam dan Tamadun Asia, Kuala Lumpur: Penerbit Universiti Malaya, hlm 3.

Charles Landry (2006). *The Art of City Making*, Earthscan London, Sterling VA

CPTED (2004). *Crime Prevention Through Environmental Design*. https://www.springsgov.com/Files/CPTED.pdf.

Cohen, B. (2006). Urbanization in developing countries: Current Trend, Future Projection and key challenges for sustainability. Technology in Society, 28(1), hlm 63-80.

Davis (1965). *Design of jobs:* Selected readings,

Dean Hamer (2004). *The God Gene: How Faith is Hardwired Into Our Genes*. Anchor Books: U. States.

De Lange, M., and de Waal, M. (2013). *Owning the City: New media and Citizen Engagement in Urban Design.* First Monday, special issue Waves Bits And Bricks: Media & The Production of Urban Space *18*(10)

Dewan Bahasa dan Pustaka (2010). *Kamus Pelajar Edisi Kedua*. (http://prpm.dbp.gov.my/carian.aspx?cari=sejahtera&domain-PRPM. (31 Januari 2011.

Drakakis-Smith, D. (1995).Third World Cities: Sustainable Urban Development, *Urban Studies, Vol. 32, No 4-5, Pp.* 659-677

Durkheim, E. (1959). *The Elementary Forms of the Religious Life [1912]*. na.

Ebenezer Howard. (1898). *Garden Cities of To-Morro*w: Faber and Faber Ltd.

Economic Planning Unit (2005). Malaysia Achieving The Millenium Development Goals, Kuala Lumpur; UNDP.

Friedmann, J. (2011). *Insurgencies: Essays in Planning Theory*. London: Routledge. London.

Gallent et al (2008) "Personal communication device voice mail notification apparatus and method." U.S. Patent No. 5,802,466.

Gardner, Paul Leslie (1975). *Scales and Statistics, Review of Educational Research Winter 1975*. Vol.45(1). hlm.43-57.

Gasper, D. (2002). *Is Sen's Capability Approach an Adequate Basis for Considering Human Development?*. Review of Political Economy, 14 (4):435-61.

Gordon, E. Cherry (1974). *Urban Planning Problems*. Barnes and Noble Import Division.

Hadis Sahih Muslim Jilid 1.Hadis Nombor 0207.

Hadis Sahih Muslim Jilid 1.Hadis Nombor 4425.

Hadis Sahih Muslim kitab *az-zakaah*. Bab *Qabulush Shadaqah minal Kasbith Thayyib wa Tarbiyyatuhaa* (no. 1015 (6))

Hakim, Besim Selim (1986). *Arabic-Islamic Cities: Building and Planning Principles*. London:KPI limited.

Halimaton Saadiah Hashim (2000). *Falsafah Dan Kawalan Perancangan dalam Mewujudkan Persekitaran yang Selamat.* Universiti Teknologi Malaysia: Seminar Kebangsaan Perancangan Bandar dan Wilayah ke-18.

Hall, Peter (1992). *Urban and Regional Planning*. 3rd Edition. London: Routledge.

Hanifah Mahat (2014). Pendidikan Pembangunan Lestari - Hubungan Kesedaran Antara Ibu Bapa Dengan Pelajar. GEOGRAFIA OnlineTM. *Malaysian Journal of Society and Space*. Vol.10(2) (14–33). 23.

Hart, S.(2007). *Zero carbon cities*. Architectural Record.3, hlm 162-164

Harun Yahya (1999). *Kaum-kaum Yang Pupus*. Saba Islamic Media, London:Ta-Ha Publishers.

Hassan Ahmed et. al. (2010) "What's with the attitude?: identifying sentences with attitude in online discussions."*Proceedings of the 2010 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing*. Association for Computational Linguistics

Hasan al-Hudaybi, (1977) *Du'at la qudat.* Cairo: Dar al-Tawzi' wa-l-Nashr al-Islamiyya.

Hassan Baharom (1996). *Ciri Dan Fungsi Bandar Dari Perspektif Islam*, Forum Akademia Melaka Bil 5, No 2. hlm 19-28

Helmer, O.(1977). *Problems in futures Research:Delphi and causal Cross Impact Analysis.* Futures. 1977 (Februari), hlm 17-31

Ho Khong Ming (2000). *Ke Arah Perancangan Kawasan Kediaman yang Selamat.* Universiti Teknologi Malaysia. Seminar Kebangsaan Perancangan Bandar danWilayah ke-18.

Huijbers, T. (1993). *Filsafat Hukum dalam Lintasan Sejarah.* Kanisius.

Husayn Hamid Hasan (t.th). *Nazariyyat al-Maslahah fi al-Fiqh al-Islami*. Kaherah: Dar al-Nahdah al-‘Arabiyyah.

Ibn Badran (t.th). *al-Madkhal ila Madhhab al-Imam Ahmad b Hanbal*. Mesir: Idarah al-Taba’ah al-Muniriyyah.

Ibn Hazm ‘Ali ibn Ahmad al-Zahiri (1984). *al-Ihkam fi Usul al-Ahkam*. Kaherah: Matba’ah al-Imam.

Ibn Khaldun (2000). *Muqaddimah Ibnu Khaldun*. Karya Terjemahan Dewan Bahasa dan Pustaka, Malaysia.

Ibn al-Qayyim Muhammad ibn Abi Bakr al-Jawziyyah (1995). *I’lam al-Muwaqqi’in*. Beirut: Dar al-Jil.

Ibrahim, M., dan Sakinah Saptu (2012). *Maqasid Al-Qur ' An : Satu Analisa Dari Sudut Berinteraksi dan Membudayakannya*. Dalam Seminar Serantau Maqasid al-Quran hlm (26–47).

Ibrahim Ngah (2002). *Islam dan Perancangan Pembangunan Fizikal Bandar Selamat (Urban Planning).* Seminar Islam dan Pembangunan Bandar Sejahtera. Kusza, Kuala Terengganu.

Ibrahim Ngah (2003). *Pelan Tindakan Desa*. Skudai: Penerbit UTM.

Ibrahim Ngah (2010). *Urban Planning: A Conceptual Framework*. In Chew, D. and Hua A. H. (2010). *Urban Planning and Development Issues*. Kota Kinabalu: SDI.

Ibrahim Ngah (2011). Kertas kerja dibentangkan pada Seminar Kebangsaan Isu-Isu Sosial: Menuju Masyarakat Bersih, 7-8 Safar/12-13 Januari 2011, Dewan Canselor, Universiti Brunei Darussalam. Brunei.

Ibn al-Qayyim Muhammad ibn Abi Bakr al-Jawziyyah (t.th). *Ighathah al-Lahfan*. Kaherah: Maktabah al-Halabi.

Ibn Rajab (1998). *al-Hanbali wa atharuhu fi tawdih `aqidat al-salaf,* Dar al-Masayyar, Riyadh: 2 vols.

Innes, Judith E., and David E. Booher (2000). *"Collaborative dialogue as a policy making strategy."* Institute of Urban & Regional Development

Ismail Ibrahim (2005). *Yang tersirat: Dalam Negara Islam Membangun.*YADIM.

Ismawi Zen (1983). *Information Malaysia*,. Berita Publications Sdn. Bhd.

Jabatan Perancangan Bandar dan Desa (2000). *Garis Panduan Perancangan Malaysia*. Kuala Lumpur: JPBDS.

Jabatan Perancangan Bandar dan Desa (2010). *Bandar Selamat 2010*. Kuala Lumpur: JPBDS.(http://murninet.townplan.gov.my/murninets)

Jabatan Perangkaan Malaysia (2005). *Kompendium Perangkaan Alam Sekitar Malaysia 2005*. Putrajaya.

Jabatan Perangkaan Malaysia (2012). *Taburan Penduduk Mengikut Kawasan Pihak Berkuasa Tempatan dan Mukim 2010*. Putrajaya: Jabatan Perangkaan Malaysia.

Jamil Khair (2009). *Keselamatan Kesejahteraan bandar Islam.* Pembentangan kertas kerja Wacana Ilmu 2009- Perumahan dan Komuniti Dari Perspektif Islam , 5 Mac 2009 UIAM.

Jacobs, Jane (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House.

Jad al-Haq ‘Ali Jad al-Haq (199). *Al-Fiqh al-Islami Nashatuh wa Tatawwaruh*. Kaherah: Dar al-Shabab.

Jeffery, C. Ray. (1971). *Crime Prevention Through Environmental Design*. Beverly Hills: Sage Publication.

Junaenah Sulehan, Nor Azizan Idris, Nik Hairi Omar, Mohd Yusof Hussain (2005) masyarakat perubahan dan pembangunan. Universiti kebangsaan malaysia, Bangi.

Kazmi (2005). *"Probable differences among the paradigms governing conventional and Islamic approaches to management*." International Journal of Management Concepts and Philosophy 1.4 263-289.

Khairul Hisyam Kamarudin, Ibrahim (2003) *Kemampanan Komuniti Orang Asli, Kampung Simpang Arang Johor. Disertasi* Universiti Teknologi Malaysia.

Khairul Hisyam Kamarudin (2005) *Merangka Strategi Pembangunan Mapan Komuniti Orang Asli: Satu Penilaian Tahap Kemapanan Komuniti Temiar RPS Legap dan Pos Kuala Mu Perak*. Tesis Sarjana PBW. Universiti Teknologi Malaysia.

Khursid Ahmad (1983). *Pesan Islam*. (terjemahan). Bandung: Penerbit Pustaka.

Knowles, R., and Wareing (1976). *Economic and Social Geography Made Simple*, London:W.H. Allen & Company Ltd.

Lewis Keeble Lwis (1969). *Principles And Practice of Town and Country Planning*. London: The Estet Gazette.

Linstone, H. A., & Turoff, M. (Eds.). (1975). *The Delphi Method: Techniques and Applications.* Reading, MA:Addison-Wesley.

Macionis J. (1997). *Society* Publisher:Prentice Hall PTR hlm 512

Mahayudin Hj Yahaya. (1998). *Islam Di Alam Melayu.* Kuala Lumpur:DBP

Mahayudin Hj Yahaya. (2011). Umran Al ‘ Alam dari Perspektif Ibn Khaldun : Suatu Anjakan Paradigma. *International Journal of West Asian Studies*. 3 (1–28).

M. ‘Abd al-‘Aziz al-Khawli (1983). *Miftah al-Sunnah*. Beirut: Dar al-Kutub al-‘Ilmiyyah.

Mahmood Zuhdi Abdul Majid (1992). *Sejarah Pembinaan Hukum Islam, Edisi 2*. Kuala Lumpur: Jabatan Penerbitan, Universiti Malaya.

Mahmud Hamid ‘Uthman (1996). *Qa’idah Sadd al-Dhara’i’ wa Atharuha fi alFiqh al-Islami*. Kaherah: Dar al-Hadith.

Malaysia (2001). *Rancangan Malaysia Kelapan 2000-2005*. Malaysia: Kuala Lumpur.

Malaysia (2004). *Kualiti Hidup Malaysia*. Kuala Lumpur: Unit Perancang Ekonomi

Malaysia (2005). Banci Penduduk dan Perumahan Malaysia. Kuala Lumpur: Jabatan Perangkaan Malaysia.

Malaysia (2006). *Dasar Perbandaran Negara*.Kuala Lumpur:JPBDS

Malaysia (2009). Banci Penduduk dan Perumahan Malaysia. Kuala Lumpur: Jabatan Perangkaan Malaysia

Malaysia (2010). *Government Transformation Programme: The Roadmap*. Putrajaya: PEMANDU.

Malaysia (2010). *National Physical Plan-2*. Kuala Lumpur: JPBDS.

Malik, J.A. (2009). *Informative Global Community Development Index of Informative Smart City*, Proceeding of the 8th WSEAS International Conference On Education and Educational Technology hlm 121-125.

Manja Mohd. Ludin dan Ahmad Suhaimi Mohd.Nor. (1995). *Aspek-Aspek Kesenian Islam.* Kuala Lumpur: DewanBahasa dan Pustaka, Kementerian Pendidikan Malaysia.

Marcus and Detwyler (1972). *Urbanization and Enviroment*. Englewood Cliffs and London: Prentice Hall. hlm. 287.

Marzuki Mahmood (1994). *Konsep Tamadun Dari Pelbagai Perspektif* dalam Abdul Rauh Yaacob. *Lembaran Sejarah danTamadun Islam*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, hlm 47-49.

Maunier, R. (1910). The Defination of the City American *Journal of Sociology*. 15(4). hlm. 536-48.

Melanie Lowe *et.al*, (2013). *Place, Health and Sustainable: What are the key indicators for the Melbourne* neighbourhoods? http://mccaugheycentre.unimelb.edu.au/_data/assets/pdf_file/0005/799592/Research_Paper_1Liveability_Indicators_3.pdf

Mintzberg, Henry (1994). *The Rise and Fall of Strategic Planning*. New York: The Free Press.

M. Fadzil Mohd Khir (2009). *Isu Semasa Alam Sekitar dan Perancangan Komuniti dari Perspektif Islam.*

Mohd Idris Abdul Rauf al-Marbawiy (t.th) *Kamus al-Marbawi*. Mesir:Mustofa al-Baabi al-Halabi Wa Auladuhu Bimisra.

Mohd Taib Osman (2000). *Islamic Civiliation in the Malay World*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.

Mohamad Shaladdin Muda dan Wan Abdul Aziz Wan Mohd Amin (2006). *Analisis Kesejahteraan Hidup Nelayan Persisir*. KUSTEM, hlm. 58-76.

Mohamad Tajuddin Mohamad Rasdi, Rosdan Abdul Manan (2001). *Konsep Perbandaran Islam Suatu Gagasan Alternatif*, Universiti Teknologi Malaysia

Mohd Yusof et al., (2011). Kesejahteraan sosial masyarakat nelayan:kajian kes di kampung Sri bahagia, Mersing Johor. Geografia Online, Malaysian Journal of Society and Space 7: Social and Spatial Challenges of Malaysian Development hlm 80-90

More, Stephen (2004). *Indices and Indicators in Development: An Unhealthy Obsession with Numbers*. London: Earthscan.

Muhamad Abdul Jabbar Beg (1982). *Islamic and Western Concepts Of Civilization,* Kuala Lumpur: University Of Malaya Press.

Muhammad Akram Khan (1994). *An Introduction to Islamic Economics*. Islamabad: International Institute of Islamic Thought and Institute of Policy Studies.

Muhammad Ali al-Hashimi (2007). *The Ideal Muslim Society, English Edition*. Riyadh: International Islamic Publishing House.

Muhammad Ereska (2005). *Al-Ghazali- Ihya' 'Ulumuddin Pensucian Jiwa.* Jakarta: Iqra Kurnia Gemilang.

Muhammad Syukri Saleh (1986). *Pembangunan Berteraskan Islam.* Selangor: Utusan Publications & Distributors Sdn. Bhd.

Muhamad Fadhil Nurdin (2003). *Penilaian Dampak Perancangan Ke Arah Kesejahteraan Masyarakat: Penilaian Dampak Sosial*. Kuala Lumpur Utusan Publication & Distributor.

Muhammad Abu Zahrah (1987). *Tarikh al-Madhahib al-Islamiyyah*. Kaherah: Dar al-Fikr.

Muhammad 'Ajjaj al-Khatib (1981). *Usul al-Hadith 'Ulumuh wa Mustalahatuh*. Beirut: Dar al-Fikr.

Muhammad al-Khudari Bik (1965). *Tarikh al-Tasyri' al-Islami*. Kaherah: al-Maktabah al-Tijariyyah al-Kubra.

Mustafa al-Siba'i (1978). *al-Sunnah wa Makanatuha fi al-Tasyri; al-Islami*. Beirut: T.P.

Mustafa al-Syak'ah (1988). Al-Usus al-Islamiyyah fi fikr Ibn Khaldun. Al-Tab'ah al-Thaniyyah, Kaherah: al-Dar al-Misriyyah al-Lubnaniyyah.

Nick, G. *et al*, (2008). *Introduction to Rural Planning*. London: Routledge.

Nik Abdul Rashid, N.R. (2009). Awareness Of Eco-Label In Malaysia's Green Marketing Initiative. *International Journal of Business and Management*, Vol. 4(8), hlm. 132-141.

Norizan Abdul Ghani (2003). *Kualiti Hidup Penduduk Pulau Negeri Terengganu: Satu Kajian di Pulau Redang dan Pulau Perhentian*. PhD dissertation. Kolej Universiti Sains dan Teknologi Malaysia (KUSTEM).

Norizan Md. Nor (2000). Petunjuk Bandar Sebagai Alat Penerapan Konsep Mapan Dalam Pengurusan dan Pembangunan Bandar di Malaysia. *Prosiding National Seminar: Enviromental Managemant Issues and Challenges in Malaysia*.

Omer, Spahic (2004). *Studies in the Islamic Built Environment*. Kuala Lumpur: IIUM.

Omer, Spahic (2005). *Issues in the History and Character of the Islamic Built Environment*. Kuala Lumpur: IIUM.

Omer, Spahic (2008). *The Origins and Functions of Islamic Domestic Courtyards*. Kuala Lumpur: IIUM.

Oxford Latin Dictionary (1983). *Oxford Latin Dictionary*. New York Oxford: University Press.

O'Connor, K. B. (1980). *The Geography of Settlemnt.* Australia Malvern: Sorret Publishing.

Paola Jirón and Giulietta Fadda. (1999). *The Process of Formulating Quality of Life Indicators Using a Gender Perspective*. The Need for Gendered Indicators in Urban Policy, Programme and Project Analysis. Retrieve on November 6, 2010, from http://www.calidaddevida.uchile.cl/pdf/Process.pdf.

Paul Strait (2001). *Plato & Aristotle*, The Philosopher's Guide Source. From www.victorybriefs.com.

Pires, S. M. et.al, (2014) Measuring and comparing local sustainable development through common indicators: Constraints and achievements in practice. *Cities*. Vol. 39, hlm. 1-9.

Porter, M.(1990). The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press.

Ratcliffe, J. (1974) *An Introduction to Town and Country Planning*. 1st edition. London: UCL Press.

Ratcliffe, J. (1981). *An Introduction to Town and Country Planning*. 2nd edition. London: UCL Press.

Radieah Mohd Nor (2009). *Prinsip-prinsip Perancangan Berteraskan Islam*. Dalam Ibn Khaldun. *Mukadimah*.

Renwick R. (2006). *The Quality Life Model*. Retrieve on 29 November 2010, from http://www.utoronto.ca/qol/concepts. htm.

Rondinelli D.A (2010) Making Metropolitan Areas Competitive and Sustainable in the New Economy. Journal of Urban Technology, Vol. 8 No. 1, hlm. 1-21

Roy, Rajan and Chan, N. W. (2012). An Assessment of Agricultural Sustainability Indicators in Bangladesh: Review and Synthesis. *Environmentalist*. Vol. 32. Pp. 99-110.

Roy, Rajan (2014). Modelling And Policy Integration of Sustainable Rice Farming Systems In Bangladesh, Phd Tesis USM.

Saoud, Rabah (2002). *Introduction to the Islamic City*. Manchester: FSTC Limited.

Sardar, Ziauddin (1988). *The Future of Muslim Civilization*. Selangor: Pelanduk Publications.

Sardar, Ziauddin (1989). *Explorations in Islamic Science*. London: Mansall Publishing Limited.

Sa'id 'Abd. al-Fattah 'Ashur (1994). *Hadarah al-Islam*. Kaherah: Fakulti Kesusasteraan, Universiti Kaherah, Mesir.

Sa'id 'Abd. al-Fattah 'Ashur (1994). *al-I'tisam*. Kaherah: Matba'ah al-Halabi.

SCI (2012). *Indicators for Sustainability*. Retrieve on 7January2015, from http://www.sustainablecities.net/our-resources/document-library/cat_view/%2020-our-resources/21-indicators.

Seidman, I. E. (1991). *Interviewing as Qualitative Research*. New York: Teachers College Press.

Sen A (2000) *Development as freedom.* Alfred A. Knoff, New York

Serageldin (1993). *Rental Housing An essential option For The Urban Poor In Developing Countries*,. Un-Habitat. Amazon.com.

Sejeva S. *et. al*, (2012). Subjectively Evaluated Quality of Life: the Case of Largest Cities of Lithuania. *Socialiniai Mokslai*. Vol.4(78). hlm.22-34.

Sekaran, U. (2005). *Research Methods for Business: A Skill-building Approach* (4th ed.). New York: John Wiley & Sons.

Siti Fatimah Abdul Rahman (2006) *Kriteria Kualiti Hidup Berkeluarga*. Retrieve on 29 November 2010, from http://www.ikim.gov.my/bm/paparmedia.php?key=781

Shafiee, Shahriar and Topal, Erkan. (2009). When will fossil fuel reserves be diminished? *Journal Energy Policy*. Vol.37(1). http://www.sciencedirect. com/ science/article.

Siddiqui, A. H. (1976). *Sahih Muslim*. Peace Vision.

Shihab, M. Q. (1996). Wawasan al-Qur'an. *Bandung: Mizan, 1419*

Sling, S. R. (Ed.) (2003). *Platonis Rempublicam* (Oxford:Oxford Classical Texts). From http://www.iep.utm.edu/republic/#H3.

Sufi Hasan Abu Talib (1990). *Tatbiq al-Syari'ah al-Islamiyyah fi Bilad al-'Arabiyyah*. Kaherah: Dar al-Nahdah al-'Arabiyyah.

Sulong, Muhammad Suhaimi et, al. (2008) *Improving health education: an investigation on VOC in UTHM libraries.* In: Actes de la Conférence Internationale Éducation, Économie et Société, 17-19 Julai 2008, Paris.

Suhana Saad dan Marshitah Mohd Radzi (2009). *Urus Tadbir Sebuah Bandaraya Islam Malaysia: Kajian Kes di Kota Bahru, Kelantan.* Universiti Kebangsaan Malaysia.

Shuhana Shamsuddin and Natasha Azim Hussin (2013). Safe City Concept and Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED) for Urban Sustainability in Malaysian Cities. *American Transactions on Engineering & Applied Sciences*. Vol.2(3). Pp. 223-245.

Sulong Mohamad (1985). *Kesejahteraan Bandar dan Perancangan Negara*. Bangi: UKM.

Syed Muhamad Dawilah Al-Edrus (1993). *Epistemologi Islam, Teori Ilmu Dalam Al-Quran*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.

Syed Uthman Alhabshi (1993). *Tidakkah Islam Menggalakkan Kita Mengumpul Harta?* Dalam Nik Mustapha Nik Hassan dan Siti Fatimah Abdul Rahman (Eds.). *Islam Budaya Kerja dan Pembangunan Masyarakat-Satu Kefahaman*. Kuala Lumpur: Institut Kefahaman Islam Malaysia (IKIM). hlm. 127-135.

Tantawy, Muhammad al-Sayyid (1984). Al-Tafsir al-Wasith li al-Quran al-Karim. Juzuk 9. Kaherah:Dar al-Maarif

Taufik Yusof al-Wa'iy (2004). *Al-Iman Waiqadhu al-Quwwa al-khafiah*, (Iman Membangkitkan kekuatan Terpendam). Syarifuddin, L. C. .(Terj.). Jakarta Timur: Al'tishom Cahaya Umat. hlm.23.

Ting Chew Peh (1993). *Konsep Asas Sosiologi,*. Dewan Bahasa Dan Pustaka, Kuala Lumpur, Edisi kedua.

The Columbia Encyclopaedia (2009). *Pollution*. 6th Edition. New York: Columbia University Press.

Travers, P and Richardson, S. (1997). *Material Well-Being and Human Well-Being*. In F. Ackerman, D. Kiron, N. R. Goodwin, J.M. Harris, and K. Gallagher (Eds.). *Human Well-Being and Economic Goals*. Washington D. C.: Island Press.

Ubong Imang (2011). *Pembangunan Indikator Kemampanan Kawasan Pengeluaran Padi di Sabah*. Thesis PhD. PBW, Universiti Teknologi Malaysia.

United Nations (1993).*World Population Prospect*: The 1992 Revisions (New York); E. Bos et al., (1994). *World Population Projection* (Baltimore:Johns Hopkins University Press, for the World Bank.

UPE (2004). Indikator Kualiti Hidup Malaysia 2004. Putra Jaya: JPM.

UTM-Low Carbon Asia RC. (2014). *Low Carbon Society Blueprint for Iskandar Malaysia 2025 with 10 implementaion Plans*. Skudai: UTM-Low Carbon Asia RC.

UTM-Low Carbon Asia RC. (2014). *Low Carbon Society Blueprint for Iskandar Malaysia 2025 with 10 implementaion Plans*. Skudai: UTM-Low Carbon Asia RC.

Wahbah al-Zuhayli (1986). *Usul al-Fiqh al-Islami*. Damsyik: Dar al-Fikr.

Wan Hassan Wan Ismail (2007). *Kerjaya Sebagai Pegawai Perancang Bandar dan Desa*. Selangor: PTS Professional Publishing Sdn. Bhd.

Watt, William Montgomery (1961). *Muhammad: Prophet and Statesman*. Vol.409. Oxford University Press.

Webber, M. (Eds.) (1964). *The Urban Place and the Non-Place Realm', in Explorations into Urban Structure*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.hlm 19-41.

WCED (1987). World Commision on Environment and Development, *Our Common Future*. England: Oxford University Press.

Wan Ibrahim et al., (2009). Kesejahteraan subjektif warga tua di Malaysia: kes warga tua desa Kelantan. International Journal of Management Studies 16 (2), hlm 63-96

William H. Claire (1973). Hand book of Urban Planning.

Winter, J.C.F and Dodou, D. (2012), Five-Point Likert Items: t test versus Mann-Whitney-Wilcoxon. *Practical Assessment, Research & Evaluation*. vol.15(11). hlm.1-16.

World Economic Forum (2014). *The Competitiveness of Cities*. Retrieve on 25 Feb 2015, from http://www.weforum.org/reports/competitiveness-cities.

Yencken, D. (1988). The Creative City. *Meanjin*. Vol.47(597). Retrieved from http://search.informit.com.au/documentSummary;dn=582212487737872;res=IE LLCC.

Yen, Lan Hong (2005). *Pelaksanaan konsep bandar pintar (Intelligent City) ke arah perancangan bandar era revolusi teknologi maklumat (IT) : kajian kes : Cyberjaya, Kawasan Koridor Raya Multimedia (MSC).* Tesis Sarjana, Universiti Teknologi Malaysia, Fakulti Alam Bina.

Yiftachel, O. (1989). Towards a New Typology of Urban Planning Theories, Environment and Planning. *Planning and Design*. Vol.16. hlm.23-39.

Yin, Ke. *et. al,* (2014). Using Eco-Efficiency as an Indicator for Sustainable Urban Development: A Case Study of Chinese Provincial Capital Cities Ecological Indicators. Vol.36(January 2014). hlm.665–671.

Yusof, Fatimah, Katiman Rostam, and Zikri Muhammad. (2008). *Urban competitiveness vis-a-vis sustainable urban development: A discourse on urban development in Malaysia. Geografia: Malaysian Journal of Society and Space* 4.1: hlm 85-98.

Yusof Al-Qardawi (1979). *Penyelesaian Islam* (Terj.) Unit Agama Institut Teknologi Mara. hlm.16-22.

Yusof Al-Qardawi (2000). *Iman & Kehidupan.* Shah Alam, Selangor: Dewan Pustaka Fajar.

Zaini Ujang (2007). *Kolum Minda Lestari*. Berita Harian, 28 Feb 2007.

Zaini Ujang (2008). *Persoalan Alam Sekitar Bukan Sekadar Isu Pencemaran: Perubahan Paradigma Diperlukan*. Universiti Teknologi Malaysia.

Zaini Ujang. (2009). *Pembangunan Negara dan Pemuliharaan Alam Sekitar Johor*: Penerbit Universiti Teknologi Malaysia, hlm 194. hlm.6.

Zainuddin Muhammad (1999). Ke Arah Persekitaran Kediaman yang Unggul. *Seminar Kebangsaan Perancangan Bandar & Wilayah ke-17*. Universiti Teknologi Malaysia.

Zainuddin Muhammad (2000). *Ke Arah Perancangan dan Perancangan Persekitaran yang Selamat*. Seminar Kebangsaan Perancangan Bandar dan Wilayah ke-18. Universiti Teknologi Malaysia.

Zainuddun Ahmad (1986). *Mukhtasaar Sohih Bukhari*, Maktabah Darus Salam Linnasyr Wa Attauzi'.

Zainuddin Muhammad (2000). *Perancangan Luar Bandar Mampan*. UTM Skudai

Zainudin, A. Z., dan Malek, J. A. (2010). Keberkesanan Program Bandar Selamat Dari Persepsi Penduduk Kajian Kes: Bandaraya Shah Alam. *Jurnal Teknologi*. Vol.*53*. hlm.13–34.

Zaydan, Jurji, and D. S. Margoliouth (1978). *History of Islamic Civilization*. Kitab Bhavan.

Ziauddin Sardar (1979). *The Future of Muslim Civilisation* – London:Croom Helm

Zuhairi Misrawi (2009). *Madinah Kota Suci, Piagam Madinah Dan Teladan Muhammad S.A.W*. PT Kompas Media Nusantara, Jakarta.

Zumbo, Bruno D. and Zimmerman, Donald W.(1993). Is the selection of statistical methods governed by level of measurement? *Canadian Psychology*. Vol 34(4), hlm. 390-400.